

Іван Білавич,
викладач,
Варшавський медичний університет
(м. Варшава, Польща)

Ivan Bilavych,
lecturer,
Warsaw Medical University
(Warsaw, Poland)

УДК 061.215 (477/83-25)

ББК 74.03(4Укр)

ЖІНКИ-МЕДИКИ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНСТВА ГАЛИЧИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ

THE FEMALE DOCTORS IN CULTURAL AND EDUCATIONAL DEVELOPMENT OF UKRAINIAN HALYCHYNA (LATE XIX – EARLY XX CENTURIES)

У статті йдеться про створення громадської системи охорони здоров'я в Галичині, яке було зумовлене низкою чинників. Велику роль у цьому процесі відіграли українські жінки-лікарі: Софія Окуневська-Морачевська, Софія Парфанович, Володимира Крушельницька та ін. Проаналізовано діяльність товариств «Львівська поліклініка», «Народна лікарня», а також антиалкогольного та проти нікотинного товариства «Відродження», яке впродовж 11 років очолювала Софія Парфанович. Показано значення діяльності жінок-медиків щодо формування знань з основ гігієни і санітарії, запобігання виникненню і поширенню різних захворювань, передусім туберкульозу, виховання здорового способу життя дітей та дорослих Галичини, що стало реальним внеском у збереження генофонду українського народу. Методологічну основу дослідження становлять провідні положення теорії наукового пізнання, системно-структурного та культурологічного підходу як методологічного способу вивчення освітніх явищ та педагогічних процесів. Застосований автором антропософський підхід дав підстави осмислювати цей феномен через призму цінностей, знань, норм поведінки.

Ключові слова: просвітництво, жінки-лікарі, Софія Окуневська-Морачевська, Софія Парфанович, Володимира Крушельницька.

The article deals with the creation of a public health system in Halychyna, which was caused by several factors. Ukrainian female doctors (Sofia Okunevska-Morachevska, Sofia Parfanovych, Volodymyra Krushelnytska and others) played an important role in this process. We analyzed the activity of companies «Lvivska poliklinika», «Narodna lichnytsya» and «Vidrodzhennya», which was headed for 11 years by Parfanovych Sofia (1898-1968 gg.). She was an ideologue, a theorist, a leading figure in the anti-alcohol movement. We showed the importance of activity of female doctors regarding the formation of knowledge on the basics of hygiene and techs, prevent the spread of various diseases, especially tuberculosis, healthy lifestyle education for children and adults of Halychyna, which was a real contribution to the preservation of the gene pool of the Ukrainian people. S. Okunevska (1865-1926 gg.) entered the history of domestic medicine as the first female doctor in Halychyna; in 1895 she graduated from the Medical Faculty of the University of Zurich (Switzerland); she was the first female physician in the Austro-Hungarian Empire and the first woman in western Ukraine, who gained university education. Methodological basis of the research consists of the leading positions of the theory of scientific knowledge, system-structural and cultural approach. The author applied anthroposophic approach. Thus, the analysis of S. Okunevska's and S.Parfanovych's vital activity in the Ukrainian section shows that the work of local physicians has become a prerequisite for the establishment of Ukrainian social health care system which has been an alternative to the public one. Charitable, selfless, free labor of Ukrainian female doctors provided medical care to the habitants of Halychyna in late XIX – early XX centuries.

Key words: enlightenment, female doctors, Sofia Okunevska-Morachevska, Sofia Parfanovych, Volodymyra Krushelnytska.

В статье речь идет о создании общественного здравоохранения в Галичине, которое было обусловлено рядом факторов. Большую роль в этом процессе сыграли украинские женщины-врачи: София Окуневская-Морачевская, София Парфанович, Владимир Крушельницкая и др. Проанализирована деятельность обществ «Львовская поликлиника», «Народная лечица», а также «Відродження», которое на протяжении 11 лет возглавляла София Парфанович. Показано значение деятельности женщин-медиков по формированию знаний в области гигиены и санитарии, предупреждению возникновения и распространения различных заболеваний, прежде всего туберкулеза, воспитанию здорового образа жизни детей и взрослых Галичины, что стало реальным вкладом в сохранение генофонда украинского народа. Методологическую основу исследования составляют ведущие положения теории научного познания, системно-структурного и культурологического подхода как методологического способа изучения образовательных явлений и педагогических процессов. Используемый автором антропософский подход дал основания осмысливать этот феномен через призму ценностей, знаний, норм поведения.

Ключевые слова: просвещение, женщины-врачи, София Окуневская-Морачевская, София Парфанович, Владимир Крушельницкая.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. За умов становлення незалежної української держави набуває значущості вивчення її минувшини, об'єктивного, неупередженого висвітлення її забутих чи замовчуваних дотепер сторінок. За радянської доби в центрі уваги науковців були біографії героїв революції, політичних лідерів та партійних вождів, ватажків народних повстанців тощо. Сьогодні вектор наукової та педагогічної громадськості повернений до історико-педагогічних проблем, що спричинено можливістю об'єктивного висвітлення подій, явищ, фактів, зокрема тих, які з ідеологічних причин не могли стати предметом дослідження за радянської доби чи висвітлювалися тенденційно. На нашу думку, історія України. Історія педагогіки – це не просто навчальні дисципліни чи галузі наукових знань. Історія країни має трактуватися (як це є в європейських державах) як складник національного світогляду, неодмінний компонент загальної культури суспільства загалом і кожної людини зокрема. Відтак нова парадигма української науки вимагає гуманізації її змісту: у центрі уваги вчених мають постати не класові протистояння, війни, революції тощо, а етнос, його культура, матеріальна й духовна, а також звичайні люди, чия життєтворчість репрезентує ту чи іншу історичну епоху. Тому сьогодні, коли Україна інтегрує до Європейського простору, акценти повинні зміститися на будівничих її державності, постатях, які спричинилися до національного поступу українства. Звідси актуалізується і проблема формування національно-свідомого справжнього громадянина, який виховується на прикладах особистостей, які залишили певний слід у історії українського народу. Окрім іншого, вивчення життя і діяльності окремих непересічних історичних постатей сприяє культивуванню в юнацтві позитивних ціннісних орієнтацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема ціннісного підходу до аналізу освітніх реалій і процесів є однією з актуальних у сучасній вітчизняній педагогічній науці (І.Бех, М. Боришевський, О. Вишневський, П. Ігнатенко, Л. Крицька, Р. Скульський, О. Сухомлинська, Б. Чижевський та ін.), його вчена О. Сухомлинська поціновує як «найпріоритетнішу виховну проблему» за умов «кризи моральності і правосвідомості, соціальної нестабільності, політичної дезорієнтації, деморалізації молоді» [10, с. 106]. Цей підхід уможливив українським ученим (Г.Білавич, Д. Герцюк, В. Гоммонай, Т. Завгородня, С. Івах, В. Кемінь, Л. Кобилянська, І. Курляк, С. Лаба, З. Нагачевська, В. Омельчук, Д. Пенішкевич, І. Петрюк, Г. Розлуцька, В. Росул, Б.Савчук, В. Стинська, І. Стражнікова, Б. Ступарик, Л. Тимчук, І. Цепенда, М. Чепіль, О. Яцина та ін.) усебічно й ґрунтовно висвітлити історію розвитку просвітництва в Західній Україні наприкінці ХХ – на початку ХХ ст. Питання діяльності українських громадських інституцій на ниві медичної опіки населення Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. було предметом розгляду небагатьох учених (Л. Беч, Я. Ганіткевич, І. Даценко, Б. Савчук, Н. Федорак та ін.). Утім, праця вітчизняних жінок-лікарів у ділянці громадського медичного просвітництва недостатньо представлена в публікаціях науковців.

Формування мети статті. Проаналізувати діяльність українських жінок-медиків наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на ниві створення громадської системи охорони здоров'я в Галичині, показати їх роль у процесі національного просвітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Тривке підґрунтя для створення вітчизняної системи медичної опіки населення Галичини заклали українські лікарі й громадські діячі, які своєю працею підготували фундамент, на якому була розбудована громадська система охорони здоров'я в краї наприкінці ХІХ ст. Велике значення для її розвитку зробило товариство «Поліклініка Львівська», що виникло 1900 р. за ініціативи львівських лікарів та ставило амбітні та небачені за того часу завдання – безкоштовно допомагати пацієнтам, постачати їм ліки зі знижкою. «Поліклініка Львівська» мала амбулаторію та лабораторію [1; 3]. Найвизначнішою громадською інституцією на ниві медичної опіки галичан стала «Народна лікарня», її статут розробили наприкінці 1902 року. «Батьком» цієї інституції справедливо вважається лікар, учений, громадський діяч Є. Озаркевич. З 1 жовтня 1903 р. «Народна лікарня», у якій гуртувалося понад 800 осіб, почала свою діяльність з чотирма відділами: очний, хірургічний, терапевтичний, гінекологічний, де з-поміж 12 лікарів працювала С. Окуневська-Морачевська [1; 3]. А вже 1927 року в «Народній лікарні» працювало 16 лікарів (М. Панчишин, М. Музика, Т. Туна-Надрагова, Тит Бурачинський, М. Вахнянин, М. Дзерович, Л. Максимонько, О. Подолинський, В. Кашубинський, С. Парфанович та ін.), за рік вони прийняли 16000 хворих. 1937 р. приблизно кожний 12-й львів'янин звертався за медичною допомогою до української амбулаторії. З-поміж лікарів – Я. Рудницька-Криштальська, Н. Лук'янович, Г. Лук'янович, Є. Дурделло, Я. Малис, О. Філяс, Р. Осінчук, І. Гриневецький, О. Пелех, І. Сімович, І. Довбуш, Б. Макарушка, М. Бойко, О. Чайківська-Пшепюрська, Ю. Кордюк – були й жінки [1; 2; 3]. До когорти найвідоміших з-поміж них, чия життєдіяльність відіграла вагомий роль у становленні і розвитку вітчизняної системи охорони здоров'я, відносимо С. Окуневську, С.Парфанович, В. Крушельницьку.

С. Окуневська (1865–1926 рр.) увійшла в історію розвитку вітчизняної медицини як перша жінка-лікар у Галичині. Зазначимо, що її батько Атанасій Окуневський, греко-католицький священник, який свого часу здобував освіту у Віденському університеті на медичному факультеті, відмовився від священничого сану і з 1881 р. працював повітовим лікарем у Сторожинці, що на Буковині), Кімпулунзі (територія Румунії). Дядько Софії Кирило Окуневський належить до тих українців, хто одним з перших вивчився на фармацевта, працював аптекарем у Кіцмані на Буковині [2]. Цілком закономірно, що Софія теж захотіла стати лікарем. Вона була першою україною, яка 1885 р. склала матуру (випускні іспити. – І.Б.) у Львівській академічній гімназії, першою

українською студенткою, яка 1887 р. була зарахована до Цюрихського університету (Швейцарія), по закінченні якого 1895 р. стала першою жінкою-лікарем у Австро-Угорській імперії і першою жінкою в Західній Україні, яка здобула університетську освіту [5, с. 48].

Як уже йшлося, С. Окуневська стояла біля витоків створення «Народної лічниці». Заслуга її з-поміж іншого в тому, що вона як досвідчений і талановитий педагог виховала цілу плеяду акушерів-гінекологів, виробила принципи навчання середнього медичного персоналу, уперше в Західній Україні організувала курси для сестер милосердя та курси акушерок. За велике подвижництво, добробчинність, надзвичайно чуйне серце та доброзичливе ставлення до пацієнтів, відчуття людського болю та страждання хворі називали її «святою Софією» [2].

С. Окуневська поєднувала професійну та громадську працю, зокрема вона виступила активною діячкою жіночого руху, член Українського товариства жінок з вищою освітою, створеного у Львові, організатор гуртка товариства у Перемишлі тощо. Неабияка заслуга С.Окуневської перед українством у її праці як волонтера-медика. За часів перших національно-визвольних змагань вона (до 1919 р.) працювала лікарем у Гмінді та Сватобожіцах, у таборах для українських інтернованих, пожертвувавши кар'єрою вченого та лікаря [2; 5]. Її життя – приклад національної гідності, високого патріотизму, взірць яскравого служіння інтересам рідного народу, добробчинності та жертвовності заради «ближнього свого».

Естафету подвижницької праці на ниві медичної опіки українства на початку ХХ ст. у Галичині підхопила інша жінка-лікар Софія Парфанович (1898-1968 рр.), котра відома як організатор медичної освіти («педагог-виховник» студентів медичного інституту та фельдшерсько-акушерської школи (1940–1944 рр.)). Вона працювала над розвитком медичної науки, готувала кадри потрібних медичних працівників на ниві своєї спеціальності. Це вчений, педагог, громадський діяч (активний член Українського лікарського товариства, одна із засновників Українського гігієнічного товариства, Союзу українок, очільник товариства «Відродження»), письменниця.

Рід Парфановичів пов'язаний із Гуцульщиною: батько Микола Парфанович походив з давнього українського шляхетського роду САС Пархоменків, діди її були священиками (село Річка, що на Косівщині, потім Отинія, що на Коломиїщині). Усім своїм п'ятьом дітям М. Парфанович дав університетську освіту, з них троє (Софія, Теодор, Костянтин) стали лікарями, двоє (Юлія та Ольга) вчителями [3; 7]. 1916 р. Софія блискуче закінчила Львівську жіночу гімназію, а наступного року вступила на медичний факультет Львівського університету, ставши першою україною, яка здобувала медичний фах, проте через воєнні дії емігрувала до Праги, де продовжувала навчання (1923-1925 рр.). Відтак повернулася до Львова, тут 1926 р. закінчила університет.

Ще юною Софія проявила себе як особистість національно свідомою, з яскраво вираженою громадянською позицією, була активним членом студентського товариства «Медична громада» у Львові, у Празі належала до української «Академічної громади» і Жіночого студентського товариства. С. Парфанович, як і С. Окуневська, працювала безкоштовно в поліклініці «Народної лічниці» [1; 3]. З 1926 р. належала до Українського лікарського товариства (УЛТ), Союзу українок, у якому самовіддано працювала до кінця свого життя, з 1929 р. – до Українського гігієнічного товариства (УГТ), де очолювала протиалкогольну секцію.

Однак чи не найбільше вона спричинилася до розвитку українського руху тверезості (стала його ідеологом, організатором та найвизначнішою представницею), репрезентантом якого було антиалкогольне і протинікотинове товариство «Відродження» (1929 р.), яке С.Парфанович очолювала (а також і однойменний часопис). До слова, С.Окуневську, як і всіх тодішніх прогресивних українських лікарів, можна теж віднести до когорти теоретиків, ідеологів та очільників руху тверезості. Так, у листі із Цюриха одна із найосвіченіших жінок того часу обґрунтовувала потребу модернізації антиалкогольної політики в краї, необхідність використання європейського досвіду боротьби з п'янством та пристосування його до потреб українства [6].

Активістами антиалкогольного руху виступила студентська та середньошкільне юнацтво. Найстарішою з-поміжних була 29-річна С.Парфанович, з якою з великою самопосвятою працювала студентка медицина Володимира Крушельницька. Вони видавала відозви до громадськості із закликами засновувати антиалкогольні гуртки і комітети при місцевих осередках. У лютому 1929 р. перші публічні збірки принесли 2000 зл пожертв на розвиток товариства «Відродження». Про цей період С.Парфанович згадувала: «...То був справді імпульсний зрив, і ми були щасливі, що в його розгарі знайшли живу могутню ідею, як стала для нас просто релігією. Ми йшли сміло на бій! Їздили, говорили, пропагували, писали. Ми були молоді і боєздатні, повні сил і пориваючого темпераменту» [4, с. 59].

С.Парфанович – автор численних статей: «Алькоголь і туберкульоза» (1930), «Відродження і політика» (1933), «Лають нас»...У відповідь Вістникові і всім, що їм дошкуляє наша політика» (1937), «Тютюн і народна господарка» (1932), «Уміркованість чи цілковита стриманість» (1932), «Чому українець мусить бути абстинентом?» (1936), «Шкідливий вплив алкоголю на здоров'я дитини» (1929) та ін. Ідеологія товариства «Відродження» мала виразний національно-державницький характер. Пропаговані в авторських працях постулати мали безкомпромісний мобілізаційний характер та органічно поєднували християнські загальнолюдські цінності та споконвічні ідеали української нації, що знаходило вираз у таких постулатах: «не треба ні пити, ні курити, бо це руйнує наше здоров'я, підриває наші моральні сили та відпорність, руйнує нас матеріально, руйнує нашу волю, посилює нашу чуйність та робить нас предметом економічного і політичного зиску...Добровільно віддаючи гроші на отрути, самі собі куємо ярмо» [8; 9. с. 164].

На березневому з'їзді товариства «Відродження» 1937 р., підсумовуючи огляд восьмирічної діяльності, С.Парфанович у своєму виступі зазначила, що «велика частина громадянства стояла сторони нашого руху... Серед львівської, просто поголовної вживаючої алкоголь громади, я була чужа й дивачна... Стільки років травлена, як дике звіря, я втомлена й осамітнена...» [4]. У фрагменті цього виступу – уся складність, важливість і певним чином драматизм активістів антиалкогольного руху, які взяли на себе важку і водночас невдячну місію боротьби за моральне і фізичне здоров'я нації шляхом викорінення пияцтва. Вони часто наштовхувалися на непопулярність та упереджене ставлення з боку частини української громадськості, оскільки утвердженням антиалкогольної ідеології вносили важливі зміни в деякі елементи традиційного укладу життя народу [9, с. 170].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз життєдіяльності С.Окуневської та С.Парфанович у ділянці української медицини дає підстави для висновку, що праця вітчизняних лікарів стала добрим підґрунтям та передумовою для створення української громадської системи охорони здоров'я, яка була альтернативою державній, саме самовіддана (безкорислива, безкоштовна і жертвна) праця українських жінок-лікарів і забезпечувала медичну опіку галичан наприкінці XIX – на початку XX ст.

Подальшого дослідження потребує аналіз діяльності В.Крушельницької, Я. Рудницької-Криштальської, О. Чайківської-Пшепюрської та інших жінок-лікарів, які самовіддано працювали на ниві створення громадської системи медичної опіки українства за міжвоєнного двадцятиріччя XX століття.

1. Бурачинський Т. 25-ліття «Народної Лічниці» / Т. Бурачинський // 25-ліття «Народної Лічниці». – Львів, 1930. – С. 3–17.
2. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах. НТШ та ін. / Ярослав Ганіткевич. – Львів, 2004. – 365 с.
3. 25-ліття «Народної Лічниці». – Львів, 1930. – 14 с.
4. Звіт із Загальних Зборів Т-ва «Відродження» // Відродження. – 1937. – Ч.4. – С.57-74.
5. Кіцера О. Софія Атанасівна Окуневська-Морачевська – перша жінка Буковини і Галичини / О. Кіцера, О.Кіцера, Н. Кіцера // Жіночий лікар. – 2011. – №1. – С.48-49.
6. Морачевська С. Антиалкогольний рух / Софія Морачевська // Народ. – 1892. – 2 вересня.
7. На пошану Софії Парфанович. Лікарський збірник наукового товариства ім. Шевченка. – Львів-Чикаго, 1999. – Т. VI. – 139 с.
8. Парфанович С. Відродження і політика / Софія Парфанович // Відродження. – 1933. – Ч.6-7. – С.75-76.
9. Савчук Б. П. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 248 с.
10. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / О.В.Сухомлинська // Шлях Освіти. – 1999. – №. – С.41-45.

Reference

1. Burachynskiy T. 25-littia «Narodnoi Lichnytsi» / T. Burachynskiy // 25-littia «Narodnoi Lichnytsi». – Lviv, 1930. – S. 3–17.
2. Hanitkevych Ya. Istoriia ukrainoskoi medycyny v datakh ta imenakh. NTSh ta in. / Yaroslav Hanitkevych. – Lviv, 2004. – 365 s.
3. 25-littia «Narodnoi Lichnytsi». – Lviv, 1930. – 14 s.
4. Zvit iz Zahalnykh Zboriv T-va «Vidrodzhennia» // Vidrodzhennia. – 1937. – Ch.4. – S.57-74.
5. Kitsera O. Sofiia Atanasivna Okunevska-Morachevska – persha zhinka Bukovyny i Halychyny / O. Kitsera, O.Kitsera, N. Kitsera // Zhinochyi likar. – 2011. – №1. – S.48-49.
6. Morachevska S. Antyalkoholnyi rukh / Sofiia Morachevska // Narod. – 1892. – 2 veresnia.
7. Na poshanu Sofii Parfanovych. Likarskyi zbirnyk naukovoho tovarystva im. Shevchenka. – Lviv-Chikaho, 1999. – T. VI. – 139 s.
8. Parfanovych S. Vidrodzhennia i polityka / Sofiia Parfanovych // Vidrodzhennia. – 1933. – Ch.6-7. – S.75-76.
9. Savchuk B. P. Korchma: alkoholna polityka i rukh tverezosti v Zakhidnii Ukraini u XIX – 30-x rokakh XX st. – Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2001. – 248 s.
10. Sukhomlynska O.V. Konceptualni zasady rozvytku istoryko-pedahohichnoi nauky v Ukraini / O.V.Sukhomlynska // Shliakh Osvity. – 1999. – №1(11). – S.41-45.

Софія Окуневська-Морачевська

Софія Парфанович

Володимира Крушельницька